

János M. Bak – Géza Pálffy

CROWN AND CORONATION IN HUNGARY 1000–1916 A.D.

BTK Történettudományi Intézet – Magyar Nemzeti Múzeum, Bp. 2020. 264 oldal

A magyar Szent Korona és a hozzá kapcsolódó koronázások kutatása a királyi jelvény 1978. évi hazatérése után egyre intenzívebbé vált, nem utolsósorban azért, mert a kutatók a korábbi, fekete-fehér felvételek helyett a koronát és a jelvényegyüttes további darabjait végre kézbe vehették és számos roncsolásmentes vizsgálatot is elvégeztek rajta. Nem meglepő, hogy az utolsó nagy monográfiát közreadó kitűnő tudós, Deér József monográfiája (*Die Heilige Krone Ungarns*. Wien 1966.) majd két évtizednyi késéssel jelent meg (2005), és már a fordítás idején elavult volt, így mára inkább csak historiográfiai mérföldkönek tekinthető a koronakutatás évszázadaiban.

Előljáróban megjegyezzük, hogy a medievista recenzens észrevételei túlnyomórészt a korai időszakra korlátozódnak, noha a kötet napjainkig követi nyomon a korona történetét. Mentségére legyen mondva, hogy az írott forrásokban és tárgyi emlékekben gazdagabb, mégis a legutóbbi évtizedekig méltatlanul feledésbe merült kora újkori és újkori időszak kutatásának legfrissebb eredményei a médiában is nagy nyilvánosságot kaptak és erős társadalmi visszhangot váltottak ki. Az évtizedek óta zajló kutatásokban az igazi áttörést a kötet társszerzője, Pálffy Géza vezette, 2012-ben létrehozott Lendület Szent Korona Kutatócsoport működése hozta meg. A csoport tagjai az elmúlt években a hazai gyűjtemények mellett számos európai levéltárban és múzeumban végeztek alapkutatásokat, publikációk, filmek és riportok tucatjait tették közzé, aminek eredményei jelen kötetben is olvashatók. Azonosították a korona legkorábbi, 1550-es évekből származó hiteles ábrázolását, megtalálták a legkorábbi Szent Koronával díszített országzászlót (1618) az Esterházyak fraknói gyűjteményében, egy bécsi aukción pedig előkerült a koronázási udvarmesteri pálcá I. Ferenc 1792. évi budai koronázásáról. Nyomon követték a koronáláda kalandos történetét, többszöri elásásának (1849, 1944–1945), valamint felnyitásának és lezárásának körülményeit. Eredményeik szerint a láda 1638. évi feltörése vezethetett a korona keresztjének elferdüléséhez (amit persze még ma is sokan kételkedve olvasnak). Külön meg kell említeni, hogy 2018 augusztusában az Országgyűlés Hivatala megjelentette minden idők legalaposabb és legszebben illusztrált Szent Korona-könyvét. Ebben a Magyar Nemzeti Múzeum kutatója, Tóth Endre a koronázási jelvényegyüttes eredetét, létrejöttét és átalakításait mutatta be saját, több évtizedes kutatásaira és publikációira alapozva. Kötetének alaptézise: a magyar koronázási jelvényegyüttes szinte minden egyes tárgy típusa (korona, kereszt, országalma, jogar) mögött egy valós, korai 11. századi tárgyat lehet feltételezni. Mindez az itt ismertetett kötetben is megjelenik, persze már az eltérő nézetekkel ütköztetve.

Az említett eredményekhez már csak egy nemzetközi ismeretszerű medievista, Bak János kellett, aki még a nagynevű Percy Ernst Schramm mellett tanulta ki az uralkodói szimbolika-kutatás és inszignológia módszertanát. A kötet remek angolsága is részben őt, részben a fáradhatatlan lektort, Frank Schaert dicséri. Amikor 2011-ben Bak János válogatott tanulmányait ismertettem a *Századokban* (*Studying Medieval Rulers and Their Subjects – Central Europe and Beyond*. Variorum Collected Studies Series. Burlington 2010., *Századok* 145. [2011] 1029–1030.), recenziómat azzal zárhattam, hogy a szerző életműve még nincs lezárva. Jelen kötet és annak ismertetése egyúttal tisztelgés Bak János emléke előtt, aki már nem élhette meg a könyv megjelenését, de korrektúráit még láthatta. A középkori részeket értelemszerűen Bak János, az új- és legújabb koriakat pedig Pálffy Géza írta.

Az angol nyelvű kötet népszerűsítő stílusban a nemzetközi nagyközönséget igyekszik tájékoztatni a magyarországi korona- és koronázáskutatás legújabb fejleményeiről, de a munka természetesen a szakembereknek is tud újat mondani. A kötet ennek megfelelően

igényes kivitelben, remek képvalogatással, olvasmányos formában, lábjegyzetek nélkül, ám bő irodalomjegyzékkel jelent meg.

A munka alapos és informatív bevezető fejezete elhelyezi a magyar történelemben királyainkat és koronázásait, Szent Istvántól egészen a Habsburgok fiági örökösödésének törvénybe iktatásáig, majd a magyar olvasó számára is érdekes, számos vonatkozásban a legújabb eredményeket is feldolgozó fejezetek jönnek: a koronázás helye és időpontja, köztük a hazai királyi *entrée* vizsgálatával. Ezt követi a koronázások és felkenések, az ünnepi koronaviselés (*Festkrönung*), a királyné-koronázások, majd a koronázási szertartások világi elemeinek szintén sok újdonságot felvonultató bemutatása. A kötet terjedelmes záró fejezetei a koronázási jelvényegyüttes egyes darabjait, azok történetét tekintik át. Külön fejezetet kapnak a korábban mellőzött koronázási zászlók, keresztek, érmek. Meg kell jegyezni, hogy a szerzők – különösen a tudományos kérdések sorát fölvető korai időszakot áttekintő Bak János – elegánsan, mértéktartóan és visszafogottan kommentálják az egyes eltérő, sokszor egymással gyökeresen szembenálló elméleteket és felfogásokat, a kérdéseket sok esetben nyitva hagyva és utat kínálva a jövőbeli kutatások számára.

A kötet használatát a nem magyar olvasók számára nagyban megkönnyítette volna néhány térkép és genealógiai tábla, amelyeket akár a kutatócsoport korábbi kiadványaiból is át lehetett volna venni. Szintén zavaró, hogy a szó szerinti idézetek pontos forrásmegjelölés, lábjegyzet nélkül maradtak. Végül, érdemes lett volna az irodalomjegyzéket némileg kommentálni (*bibliographie raisonnée*), hiszen így óhatatlanul egymás mellé kerültek a komoly tanulmányok és a népszerűsítő vagy éppen egyéni nézeteket képviselő munkák, valamint az elavultak és az új elméleteket felvetők. Ember legyen a talpán, ha nem szakértő, aki szét tudja őket válogatni, illetve az egyes írásokat a kötetben szereplő egyes megállapításokhoz tudja társítani. A munka szövege talán csak egy helyen, egy a jogar hegyikristályáról érkező doktori disszertáció esetében utal a szakirodalomra (250.), miközben Tóth Endre vonatkozó írásai pontos hivatkozás nélkül szerepelnek. Hasonlóképpen „névtelenek” maradtak Bak János alap kutatásai, de Hegedűs András szintén hasznosított címertani tanulmánya is. Véleményem szerint helyes, hogy a főszövegben az elméletek név nélkül szerepelnek (talán csak Deér József a kivétel), de a bibliográfiában nevesíteni lehetett volna őket.

A terjedelmi korlátok és a népszerűsítő jelleg, valamint az idegen nyelvű megjelenés miatti hiányokat, különösen a magyar nyelvű szakirodalom vonatkozásában nincsen túl sok értelme sorra venni. Ennek ellenére tennénk néhány apró megjegyzést, elsősorban a korai időszakot tárgyaló fejezetrészekhez kapcsolódóan. Talán érdemes lett volna jobban hangsúlyozni azt a tényt, hogy az alattvalók csak nagyon ritkán láthatták a koronát, s ennek megfelelően nem is ábrázolhatták azt hitelesen. Ebben a vonatkozásban a német birodalmi koronára is lehetett volna utalni, amelyet a magyarhoz hasonlóan mindmáig a legkülönbözőbb korszakokba datálnak a kutatók, ráadásul hiteles képe hasonlóképpen csak akkor vált ismertté, amikor Dürer 1510 körül megfestette. Érdekes, hogy a legelső koronával foglalkozó könyvben, Révay Péter munkájában (1613, 1659) a korona rajza részleteiben még nem precíz, s 1790-ben az egykorú szemlélők megdöbbenek, hogy mekkora a különbség a korábbi, részben fiktív rajzok és a valóságos tárgy között. Nem kevésbé érdekes, hogy a korona megtekintése a 18. századra turisztikai eseménnyé vált. Az utazók (Edward Brown, Martin Schmeitzel) érdeklődtek a tárgy iránt, igaz, az eredetit nem pillanthaták meg; jobb esetben házi és halotti koronák kerültek a szemük elé, amelyeket a Szent Korona hiteles másolatainak hittek.

Részletesebben most csak egyetlen témakört, a hagyományosan trónszéknek (*solium*) értelmezett építmény kérdését érintjük, amelynek Bak János is szentelt néhány sort. (137.) A hazai olvasók számára jól ismert I. Béla király dömösi *solium*ának leomlása, amely később a király halálához vezetett. A szó megfelelő értelmezésével talán közelebb lehetne jutni a tragédia megértéséhez. Áruklodó párhuzamot szolgáltat Német Lajos király esete, aki csak a

szerecsének köszönhetően élte túl, amikor 870-ben udvarházában rádólt *solariuma*. A *Fuldai évkönyv* mellett a krónikás Regino is tud minderről, aki a balesetet a fagerendák korhadt állapotával és a király nagyszámú kíséretével magyarázza. A kifejezés minden bizonnyal az uralkodói udvarházakra (Pfalzokra) jellemző kétszintes építészeti megoldásra vonatkozik, amit nyilván Magyarországon is átvettek, bár ennek nyomát eddig nem találták meg. A korabeli nyugat-európai galériák szimbolikus szerepéről mára azonban többet lehet olvasni (lásd *Mayke de Jong: Charlemagne's Balcony: the „Solarium” in Ninth-Century Narratives*. In: *The Long Morning of Medieval Europe*. Ed. Jennifer R. Davis – Michael McCormick. Burlington, VT 2008. 277–289.). A *solium* és *solarium* kifejezések megfelelőire korábban csak Du Cange szótára utalt, napjainkra azonban jelentős irodalma van. Dömös kapcsán már Thoroczkay Gábor is hangsúlyozta az európai példák követését (Fons 19. [2012] 413.). Nem tűnik alaptalannak, ha a leomlott *soliumban* az udvarházhoz kapcsolódó reprezentatív, a palotakápolnákra emlékeztető emeletes építményt, galériát látunk.

A kötetben több alkalommal szó esik a királyi kincstárról, amelyben számos koronát őriztek. A középkori magyar királyi kincstárra vonatkozó legkorábbi forrásunk az 1270-es „műkincsrablás” leírása, valamint az azzal szorosan összefüggő prágai székesegyházi leltárak sora. Deér József helyesen hangsúlyozta, hogy Anna hercegnő révén számos kincs került Prágába, de a leltárakat nem nézte végig (lásd *Anton Podlaha – Eduard Šittler: Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis*. Praha 1903.), amint arra korábban Thoroczkay Gábor is utalt. Szent István nevéhez nemcsak a kard tartozik, hanem egy görög feliratos *pectorale* is, amely a protomártír Szent István, azaz az államalapító magyar király névadó szentje ereklyéjét is tartalmazta a Szent Kereszt egy töredékével együtt. Ez meggyőzően sejteti, hogy jelentős mennyiségű ereklyekincs volt a királyi kincstárban, másfelől pedig olyan bizánci eredetű tárgyak meglétére utal, amelyek között a mai korona görög része is helyet kaphatott. Persze a kincstárra vonatkozóan érdemes lett volna külön is említeni a namuri Szent Albanus templom alapításának jól ismert forrását vagy a Leo Marsicanus krónikájában (II. 65.) említett, Monte Cassinóba küldött aranykeresztet, de oroszországi hadjárataiban (1152) II. Gézán is feltűnik egy mellkereszt, amely talán Szent Istvántól származott.

Utolsó megjegyzéseim már igazán csak apróságok: a koronázási palást kapcsán azért szívesen olvastuk volna magát a latin feliratot, amely mégiscsak az első hazai hexameterben írott szövegünk. Kálmán tengerfehérvári koronázása kapcsán Gál Juditnak az ottani királyi *entré*kre vonatkozó eredményeit is hasznosítani lehetett volna, a fehérvári királyi palota létezésével (48.) kapcsolatban pedig Zsoldos Attila fogalmazott meg legutóbb markáns különvéleményt. Az aacheni *evangelarium* feltételezett Szent István-ábrázolása esetében pedig – bár a szerző itt olvasható érvelésével maximálisan egyetértek – lehetett volna utalni az értelmezések sokszínűségére. Ezek mára olyan szerteágazóak, hogy nemrég egy monográfia foglalta őket össze (lásd *Stefan Heribert Huppertz-Wild: Otto III., Adalbert von Prag und das Herrscherbild im Aachener Liuthar-Evangeliar*. Krefeld 2018.).

A szerzők és a kötet kiadói jól érzékelték, hogy mostanra érkezett el az a pillanat, amikor érdemes a nem magyar, leginkább az angolszász olvasóközönség kezébe olyan történeti összegzést adni, amelyből képet kap arról, hogy a hazai kutatás intenzív, az utóbbi években nemzetközi együttműködésben folytatott munkája milyen eredményeket hozott. Az idegen nyelvű könyvkiadásban hiánypótló (Fügedi Erik és Benda Kálmán hasonló tematikájú könyve képek és névmutató nélkül, kilenc tételes irodalomjegyzékkel 1988-ban jelent meg), a téma szintézisét kínáló kötet azonban a hazai olvasók számára is hasznos, gondolatébresztő és élvezetes olvasmány.

Veszprémy László